

Agata Młyńska

Akty wieluńskiej Komisji Boni Ordinis z 1781 r.

Rocznik Wieluński 7, 91-110

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Agata Młyńska

AKTY WIELUŃSKIEJ KOMISJI BONI ORDINIS Z 1781 R.

Przedmowa

Przedmiotem wydania są trzy akty Komisji Dobrego Porządku dla miasta Wielunia z dnia 13 VIII 1781 r. Podstawę źródłową stanowią rękopisy znajdujące się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie¹.

Dokumenty spisane zostały w języku polskim na papierze stemplowym o wartości 1 gr, co poświadcza odcisk pieczęci w prawym górnym rogu pierwszej strony każdego z nich. Karty, o wymiarach 19,5/20,5 cm x 34/35 cm, w żadnym miejscu nie są uszkodzone, jednak sposób oprawienia utrudnia odczytanie aktu 1. (według numeracji niniejszego wydania). Każdy akt zaczyna się na nowej stronie. Akty 1. i 3. spisane zostały jedną ręką — Fryderyka Jakuba Psarskiego. Akt 2. został spisany inną ręką, a jedynie podpisany przez F.J. Psarskiego. Oba charaktery pisma są czytelne. We wszystkich dokonano kilkudziesięciu poprawek, poprzez nadpisanie wyrazów lub przekreślenie jednego lub kilku słów. Większości poprawek w aktach 1. i 2., polegających na zmianie liczby mnogiej, będącej wynikiem używania formy „my komisarze” na liczbę pojedynczą związaną ze słowem Komisja, dokonał F.J. Psarski prawdopodobnie dopiero po napisaniu aktu 3., w którym od razu zastosował liczbę pojedynczą.

Celem niniejszego wydania jest ukazanie niewielkiej części działalności Komisji Dobrego Porządku w Wieluniu. Dokumenty te nie były dotychczas drukowane² i można żywić nadzieję, że niniejsza publikacja przyczyni się do lepszego

¹ AGAD, Księgi miejskie wieluńskie, sygn. 48, s. 26–36.

² Niewielkie fragmenty aktów 1. i 2. zostały zacytowane w pracach: J. Goldberg, *Stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Łódź 1960, s. 114, przyp. 93 na s. 145, przyp. 34 na s. 165 (tu mylnie podano datę 13 VIII 1791 r. zamiast

poznanie dziejów Wielunia w ostatnich latach jego przynależności do Rzeczypospolitej.

Metoda wydawnicza

Wydanie zostało opracowane zgodnie z instrukcją wydawniczą³. Modernizacji uległa więc pisownia źródła, zachowane natomiast zostały jego cechy językowe. Litera: i, j, y oddano zgodnie z aktualnie obowiązującymi zasadami. W przypadku, gdy litera y oznaczała dwie głoski, oddano to zgodnie z wymową, np. komisya przez komisya. Znak ó został zastosowany zgodnie z obecną pisownią (w rękopisie: dowodow, porządkow). Uzupełniono często pomijane znaki diakrytyczne nad literami: c, s, z, n. Poprawiono pisownię wyrazów, w których podwojono głoskę, np. mappa oddano jako mapa. Również zgodnie z dzisiejszą praktyką użyto wielkich liter, które w rękopisie występują nader często, a także poprawiono pisownię łączną lub rozdzielną grup wyrazowych.

Nazwy miejscowe i topograficzne oddano według dzisiejszego brzmienia, zaś w przypisach tekstowych odnotowano wersję rękopisu.

Wprowadzono skróty służące do oznaczenia pieniędzy, tytułów, a także skróty konwencjonalne.

Podano daty świąt kościelnych, a zapisywane słownie daty roczne oddano w tekście przy użyciu liczb. Liczebniki główne, wyrażone w tekście zwykle słownie, również oddano za pomocą cyfr, zaś liczebniki porządkowe zdecydowano się pozostawić zapisane słownie, by uniknąć wątpliwości, co do sposobu ich odczytania.

Zmodernizowano także interpunkcję, głównie poprzez dodanie przecinków, niekiedy zaś dzieląc zdania bardzo długie na krótsze.

W przypisach tekstowych zamieszczono uwagi odnoszące się do postaci zewnętrznej i brzmienia tekstu źródłowego, a także lekcje wątpliwe. W przypisach rzeczowych objaśniono wspomniane w źródle osoby, fakty, miary, jednostki pieniężne a także słowa trudne do zrozumienia.

Uzupełnienia tekstu wprowadzone przez wydawcę ujęto w nawiasy kwadratowe. Niektóre wyrazy odbiegające pisownią od dzisiejszej, a nie poprawione przez wydawcę, potwierdzono skróconym wyrazem sic [s], dla upewnienia czytelnika o zgodności tekstu wydanego z podstawą.

Podział na akapity zastosowano taki jak w rękopisie.

13 VIII 1781 r.); A. Serwacińska, *Działalność Komisji Dobrego Porządku i Komisji Cywilno-Wojskowej w Wieluniu w XVIII wieku*, „Nad Wartą” 1983, nr 50, s. 5 (cytat niedokładny).

³ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lep-szy, Wrocław 1953.

Szczególne wyrazy wdzięczności pragnę złożyć p. dr Hance Żerek-Kleszcz za wielokrotne konsultacje w toku przygotowywania publikacji i informacje na temat Antoniego Iglickiego oraz Pawła Olszakowskiego, a także dat wniesienia aktów do ksiąg miejskich i grodzkich, zdobyte w wyniku kwerendy w Archiwum Głównym Akt Dawnych.

Za zachętę do podjęcia tej pracy oraz cenne uwagi dziękuję p. dr. Tadeuszowi Grabarczykowi.

BIBLIOGRAFIA

A. Źródła:

AGAD, Księgi grodzkie wieluńskie, oblaty, sygn. 35 B, k. 629–631v, 659–661.

AGAD, Księgi miejskie wieluńskie, sygn. 43, s. 946–952; sygn. 48, s. 26–68. *Volumina Legum*, t. VII–VIII, Petersburg 1860.

B. Opracowania:

Badziak K., *Organizacja i formy działalności władz terenowych okresu oświecenia (1764–1792) na przykładzie ziemi wieluńskiej i powiatu ostrzeszowskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1976, ser. I, z. 4, s. 69–82.

Baranowski B., *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1975.

Baranowski I., *Komisje porządkowe (1765–1788)*, Kraków 1907.

Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986.

Brzeg. *Dzieje — gospodarka — kultura*, red. W. Dziewulski, Opole 1975.

Ćwik W., *Komisje Boni Ordinis dla mniejszych miast województwa lubelskiego (1784–1789)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1961, Sect. G, vol. VIII, 9, s. 289–319.

Deresiewicz J., *Wielkopolskie komisje dobrego porządku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1966, t. XVIII, z. 2, s. 155–213.

Franćić M., *Krakowskie komisje boni ordinis (1776–1790)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1961, nr 40, z. 6, s. 79–105.

Goldberg J., *Stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Łódź 1960.

Grabarczyk T., Nowak T., *Wójtowie i wójtostwo wieluńskie (XIII–XVI w.)*, „Rocznik Wieluński” 2006, t. 6, s. 17–39.

- Korzon T., *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. II, IV, Kraków 1897.
- Lipiński E., *Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej do końca XVIII wieku*, Wrocław 1975.
- Michalski J., *Sprawa miejska w opinii szlacheckiej przed Sejmem Czteroletnim*, „Przegląd Historyczny” 1951, t. XLII, s. 291–303.
- Ptaśnik J., *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, wyd. 2, Warszawa 1949.
- Rosin R., *Siedem wieków miasta Wielunia*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Warszawa 1987, s. 9–47.
- Rusiński W., *Kalisz od połowy XVII do schyłku XVIII wieku*, [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, t. II, red. A. Gieysztor, Kalisz 1961, s. 125–244.
- Rutkowski J., *Historia gospodarcza Polski*, t. I, *Czasy przedrozbiorowe*, Poznań 1947.
- Serwacińska A., *Działalność Komisji Dobrego Porządku i Komisji Cywilno-Wojskowej w Wieluniu w XVIII wieku*, „Nad Wartą” 1983, nr 50, s. 5.
- Serwacińska A., *Z dziejów Wielunia w drugiej połowie XVIII w.*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Warszawa 1987, s. 93–109.
- Słownik historyczno-geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu*, oprac. R. Rosin, Warszawa 1963.
- Smoleński W., *Komisja boni ordinis warszawska (1765–1789)*, Warszawa 1913.
- Szczygielski W., *Fryderyk Jakub Psarski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 251–254.
- Szczygielski W., *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969.
- Trzebiński W., *Nadzór budowlany i przepisy policyjno-budowlane w Polsce oświecenia jako środki naprawy miast królewskich*, [w:] *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor i T. Rosłanowski, Warszawa 1976, s. 253–274.
- Srogosz T., *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź 1993.
- Tyszkiewicz B., *Komisja Dobrego Porządku w Poznaniu 1780–1784*, Poznań 2005.

Wykaz skrótów

AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych
czerw. zł	czerwony złoty
ft	funt
gr miedz.	grosz miedziany
J.K.M.P.N.M.	Jego Królewska Mość Pan Nasz Miłościwy
J.O.	Jaśnie Oświeceni
J.W.	Jaśnie Wielmożni
kam.	kamień
mp.	manu propria (własnoręcznie)
sygn.	sygnatura
św.	święty, święta
złp.	złoty polski

Wstęp

Cechą charakterystyczną XVIII-wiecznej sieci miejskiej w państwie polskim była duża liczba ośrodków, które – choć posiadały prawa miejskie – swym wyglądem niewiele różniły się od wsi.

Przebiegający w sposób właściwy jeszcze od czasów średniowiecza rozwój miast i miasteczek, został zahamowany w XVII w. Przemarsze obcych wojsk w czasie potopu szwedzkiego oraz związane z nimi pożary i rabunki, przyczyniły się do upadku wielu miejscowości. Ich odbudowę, podjętą pod koniec tego stulecia, przerwała jednak wojna północna. Obok spustoszeń wojennych, do przyczyn upadku miast zaliczyć należy pogorszenie sytuacji materialnej ludności chłopskiej, która ograniczała wywóz produktów swej gospodarki do miast i jednocześnie nabywała coraz mniej wyrobów miejskich. Uprzywilejowanie celne szlachty, która często ingerowała w sprawy miejskie, wewnętrzne skłócenie cechów, a także takie klęski jak: pożary, powodzie i epidemie powodowały, iż w wielu miastach rozpoczął się w XVIII w. proces ich agraryzacji⁴. W drugiej połowie XVIII w. w Koronie było zaledwie 6 miast liczących powyżej 10 tys.

⁴ Por. J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, t. I, *Czasy przedrozbiorowe*, Poznań 1947, s. 255–256; J. Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, wyd. II, Warszawa 1949, s. 317–320; W. Rusiński, *Kalisz od połowy XVII do schyłku XVIII wieku*, [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, t. II, red. A. Gieysztor, Kalisz 1961, s. 130 i n.; M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 339–346; B. Tyszkiewicz, *Komisja Dobrego Porządku w Poznaniu 1780–1784*, Poznań 2005, s. 8–9.

mieszkańców, 45 liczących od 2 do 10 tys. oraz przeszło 500, w których liczba mieszkańców nie przekraczała 2 tys.⁵. Na obszarze ziemi wieluńskiej prawa miejskie posiadało 12 miejscowości⁶.

O konieczności poprawy sytuacji panującej w miastach, zaczęto mówić już w pierwszej połowie XVIII w. Reform mających za zadanie podniesienie miast domagali się m.in.: Jan Szembek, Stanisław Poniatowski, Antoni Potocki, Stanisław Konarski i Stefan Garczyński⁷. Coraz powszechniejszym stawało się przekonanie, iż dźwignięcie gospodarcze miast przyniesie wymierne korzyści producentom rolnym, że miasta, w których ludność zajmować się będzie handlem i przemysłem, staną się rynkiem zbytu nie tylko dla artykułów żywnościowych, ale także surowców potrzebnych do produkcji w warsztatach rzemieślniczych i manufakturach, np. wełny, skór⁸. Mimo iż zdecydowana większość szlachty obawiała się, że rozwój miast przyczyni się do wzmocnienia władzy królewskiej, a nawet umożliwi zwycięstwo absolutyzmu⁹, nie ustawały głosy o potrzebie zmian.

Na rozpoczęciu obrad sejmiku konwokacyjnego w 1764 r. prymas Polski Władysław Aleksander Łubieński tymi słowami opisał sytuację panującą w miastach: „Ozdoba królestwa — miasta — bez obywatelów i ci, którzy są, bez handlu, handel bez korzyści, bo w rękach żydowskich; jednym słowem w miastach miast szukać potrzeba: co ulica to pole, co rynek to pustki. J.O.J.W. mości panowie, w takim stanie Rzeczpospolita się znajduje, w jakim nigdy nie była”¹⁰. Być może pod wpływem właśnie tych słów, jeszcze na tym samym sejmie rozpoczęto dzieło reform, przyjmując ustawę Ubezpieczenie miast, która znosiła juredyki¹¹.

Stanisław Poniatowski, jeszcze przed wstąpieniem na tron, na sejmiku ziemi warszawskiej w 1764 r. mówił: „aże nigdy nasz kraj cudzym równać nie potrafi, póki miasta u nas nie zakwitną”¹². Ważnym krokiem na drodze do poprawy

⁵ Por. M. Bogucka, H. Samsonowicz, *dz. cyt.*, s. 379.

⁶ B. Baranowski, *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1975, s. 9.

⁷ E. Lipiński, *Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej do końca XVIII wieku*, Wrocław 1975, s. 264–299.

⁸ J. Michalski, *Sprawa miejska w opinii szlacheckiej przed Sejmem Czteroletnim*, „Przegląd Historyczny” 1951, t. XLII, s. 294.

⁹ E. Lipiński, *dz. cyt.*, s. 274.

¹⁰ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. II, Kraków 1897, s. 213–214. Przytaczająca także tę wypowiedź B. Tyszkiewicz, *dz. cyt.*, s. 9, podała mylnie, iż prymasem był wówczas Gabriel Podoski. Podoski był prymasem dopiero w latach 1767–1777.

¹¹ *Volumina Legum*, t. VII, Petersburg 1860, s. 43.

¹² E. Lipiński, *dz. cyt.*, s. 279.

sytuacji panującej w miastach, stała się decyzja o powołaniu Komisji Dobrego Porządku (Boni Ordinis) dla miast królewskich.

Jako pierwszą utworzono w 1765 r. Komisję dla miasta Warszawy¹³. Na nadzwyczajnym sejmie 1767/1768 r. postanowiono wysłać Komisję do wszystkich miast¹⁴. Z wzoru reskryptu z 1778 r. wynika, iż Komisję Dobrego Porządku ustanowiono dla całych województw. Niekiedy powoływano je także dla ziem. Prace rozpoczynała wówczas Komisja od zbadania stosunków panujących w stolicy województwa lub ziemi, a następnie w innych miastach danej jednostki administracyjnej¹⁵. Większość z nich powstała dopiero w latach 70-tych i 80-tych XVIII w. Niestety nie wiadomo, ile Komisji ostatecznie utworzono. W literaturze znaleźć można informacje o przeszło 20, nie ma jednak potwierdzenia, że wszystkie one rozpoczęły prace. Listy te są też zapewne niepełne¹⁶.

Komisje do życia powoływane były za pomocą reskryptów królewskich, które, jak podkreśla Ignacy Baranowski, starały się dowieść, iż „reformy miast wymagają interesa szlachty”¹⁷, rozwój miast miał bowiem pozytywnie wpłynąć na rolnictwo. W reskryptach nie było żadnych wzmianek, iż uzdrowienie sytuacji panującej w miastach jest korzystne również dla ich mieszkańców.

¹³ Wśród autorów badających kwestię Komisji Dobrego Porządku panują rozbieżne poglądy co do liczby Komisji powołanych w 1765 r. Niektórzy bowiem do grona Komisji Boni Ordinis zaliczają także lwowską Komisję Brukową (J. Ptaśnik, *dz. cyt.*, s. 323; W. Ćwik, *Komisje boni ordinis dla mniejszych miast województwa lubelskiego (1784–1789)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1961, Sect. G., t. VIII, z. 9, s. 289; M. Frančič, *Krakowskie komisje boni ordinis (1776–1790)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1961, nr 40, z. 6, s. 82; T. Srogosz, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź 1993, s. 103). Ostateczne wyjaśnienie tego zagadnienia wymaga jednak dokładnego zbadania działalności Komisji lwowskiej i porównania z pracami innych Komisji.

¹⁴ Por. I. Baranowski, *Komisje porządkowe (1765–1788)*, Kraków 1907, s. 6; J. Ptaśnik, *dz. cyt.*, s. 323; W. Ćwik, *dz. cyt.*, s. 289; M. Frančič, *dz. cyt.*, s. 82. Innego zdania jest T. Srogosz, *dz. cyt.*, s. 105, który zapis w konstytucji Warunek miast i miasteczek naszych królewskich w Koronie i w W. Ks. Lit. (*Volumina Legum*, t. VII, s. 351–353), interpretuje nie jako postanowienie utworzenia Komisji we wszystkich miastach, ale jedynie jako ogólne określenie ich kompetencji. W. Trzebiński, *Nadzór budowlany i przepisy policyjno-budowlane w Polsce oświecenia jako środki naprawy miast królewskich*, [w:] *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor i T. Rosłanowski, Warszawa 1976, s. 256 podał, iż do zakończenia sejmu 1767/1768 utworzono jeszcze dwie Komisje: dla Wieliczki i Kamieńca Podolskiego. Informację tę powtórzono w monografii M. Boguckiej, H. Samsonowicza, *dz. cyt.*, s. 577.

¹⁵ T. Srogosz, *dz. cyt.*, s. 238.

¹⁶ Por. T. Korzon, *dz. cyt.*, t II, s. 296–297; I. Baranowski, *dz. cyt.*, s. 8. Informacje o powstaniu innych Komisji odnaleźć można także w wyżej cytowanych pracach.

¹⁷ I. Baranowski, *dz. cyt.*, s. 10.

Członkami Komisji byli jedynie przedstawiciele szlachty. Mieszczanie, którzy najlepiej znali sytuację miejską, nie byli do nich powoływani. Jednak zdaniem Mirosława Franćicia „w warunkach zaognionych konfliktów rozmaitych grup interesów i grup władzy w mieście, nie wiadomo, kto miałby miasto reprezentować i to z korzyścią dla sprawy miejskiej”¹⁸. Podkreślić jednak należy, że król starał się na przewodniczących wybierać osoby wykształcone, obeznane ze sprawą miejską, albo mające pewne doświadczenie w sprawach finansowych lub prawnych. Komisje były dość liczne, liczyły od kilku do kilkunastu członków¹⁹.

Reskrypty królewskie nadawały Komisjom szerokie uprawnienia. Komisarze posiadali władzę ustawodawczą, mogli bowiem „odmienić dawne prawa miejskie, gdyby te na czas terażniejszy znalazły się mniej użyteczne”²⁰. Zadania, jakie mieli wykonać komisarze, były jasno określone. Pierwszym było sporządzenie sumariusza przywilejów miejskich, reskrypcji, uniwersałów i rezolucji Rady Nieustającej oraz wszystkich innych praw, służących miastu. Komisje miały opisać wszystkie domy, zarówno prywatne, jak i publiczne, a także znajdujące się w mieście puste place, ogrody i pola. Do ich zadań należało dopilnowanie, by zaprzysiężony geometra sporządził dokładną mapę. Następnie przystąpić miały do egzekucji tych gruntów miejskich, które bezprawnie przeszły w obce ręce. Do najważniejszych prac Komisji zaliczyć należy kontrolę finansów miejskich. Oprócz tego reskrypty królewskie zobowiązywały komisarzy do sporządzenia spisu ludności²¹. Wielu autorów kładzie jednak nacisk na zadania czysto porządkowe, jak np. nakaz wybrukowania ulic i rynków²².

Formalnie Komisje Boni Ordinis nie zostały rozwiązane. Część ich uprawnień przejęły Komisje Cywilno-Wojskowe. W praktyce, jeszcze przed Sejmem Czteroletnim przerywały lub znacznie ograniczały swoją działalność²³.

Podkreślić w tym miejscu należy, iż Komisjom Dobrego Porządku poświęcono stosunkowo mało miejsca w polskiej historiografii. Ogólną charakterystykę działalności Komisji odnaleźć możemy w pracach: Tadeusza Korzona, Jana

¹⁸ M. Franćić, *dz. cyt.*, s. 91.

¹⁹ I. Baranowski, *dz. cyt.*, s. 13.

²⁰ Tamże, s. 10.

²¹ M. Franćić, *dz. cyt.*, s. 86–87.

²² J. Ptaśnik, *dz. cyt.*, s. 325, pisze: „Uprzątnięcie więc tego rumowiska z ulic i rynków było najpilniejszym zadaniem [...]”.

²³ K. Badziak, *Organizacja i formy działalności władz terenowych okresu oświecenia (1764–1792) na przykładzie ziemi wieluńskiej i powiatu ostrzeszowskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1976, ser. I, z. 4, s. 71.

Rutkowskiego oraz Jana Ptaśnika²⁴. Dotychczas powstała jedynie jedna praca dająca ogólną charakterystykę ich działalności. Jest nią niewielka rozprawa Ignacego Baranowskiego, opublikowana równo sto lat temu²⁵. Oprócz niej powstały, mniejsze lub większe, monografie i artykuły monograficzne poszczególnych Komisji²⁶.

Ocena działalności Komisji nie jest łatwa. W literaturze spotkać można różne opinie, choć przeważają te, które podkreślają, iż Komisje były szkołą dla szlachty i zwróciły jej uwagę na sytuację miast, przygotowując tym samym grunt pod dalsze reformy²⁷.

W równie złej kondycji jak inne miasta znajdował się także w XVIII stuleciu Wieluń. To królewskie miasteczko, o bogatej historii, liczyło wówczas około 1000 mieszkańców²⁸. Potop szwedzki, a następnie zniszczenia związane z wojnami: północną, śląskimi i siedmioletnią, a także klęski elementarne takie jak epidemie i pożary, przyczyniły się do upadku miasta²⁹. Wśród zajęć wielunian, handel i rzemiosło przestały odgrywać dominującą rolę — ich miejsce zajęło rolnictwo³⁰. Zdaniem Anny Serwacińskiej na zmianę profilu ekonomicznego miały wpływ także „korzystne ceny na produkty żywnościowe, na które czekał chłonny rynek śląski”³¹. Istniejące zakłady rzemieślnicze były niewielkie, a ich właściciele, często zajmujący się także rolnictwem, rzadko zatrudniali czeladników i terminatorów³². Zmniejszyło się również w tym okresie znaczenie Wielunia jako ośrodka handlu. Najczęstszym przedmiotem transakcji było byd-

²⁴ T. Korzon, *dz. cyt.*, t. II, s. 296 i n., t. IV, s. 311 i n.; J. Rutkowski, *dz. cyt.*, s. 315–316; J. Ptaśnik, *dz. cyt.*, s. 323 i n.

²⁵ I. Baranowski, *dz. cyt.*, ss. 46.

²⁶ W. Smoleński, *Komisja Boni Ordinis warszawska 1765–1788*, Warszawa 1914; M. Frančić, *dz. cyt.*, s. 79–105; W. Ćwik, *dz. cyt.*, s. 289–319; J. Deresiewicz, *Wielkopolskie komisje dobrego porządku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1966, t. XVIII, z. 2, s. 155–213; B. Tyszkiewicz, *dz. cyt.*, ss. 196.

²⁷ J. Ptaśnik, *dz. cyt.*, s. 340, pisze: „Zwróciły one [Komisje — A. M.] bowiem uwagę społeczeństwa szlacheckiego na rzeczywisty stan rzeczy i roztrząsały jego sumienie”.

²⁸ R. Rosin, *Siedem wieków miasta Wielunia*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Warszawa 1987, s. 43.

²⁹ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969, s. 140–143; J. Goldberg, *dz. cyt.*, s. 47–50.

³⁰ Tamże, s. 50–53.

³¹ A. Serwacińska, *Z dziejów Wielunia w drugiej połowie XVIII w.*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Warszawa 1987, s. 96.

³² J. Goldberg, *dz. cyt.*, s. 68–69.

ło³³. Zarówno kupcy jak i rzemieślnicy zrzeszeni byli w cechach. W II połowie XVIII w. w Wieluniu funkcjonowały następujące cechy: kupiecki, rzeźniczy, szewski, kowalski, kuśnierski, krawiecki, prasalski, garncarski i piekarski. Liczyły one przeważnie od kilku do kilkunastu członków³⁴.

W krajobrazie miasta dominowały niewielkie, drewniane domy. W złym stanie były mury miejskie, bramy oraz zamek³⁵. Również finanse miejskie pozostawiały wiele do życzenia. Brak funduszy na pokrycie nadzwyczajnych wydatków zmuszał magistrat do zaciągania pożyczek pod zastaw dóbr miejskich, będących jednym z podstawowych źródeł dochodów miasta. O złej kondycji finansowej miasta może świadczyć fakt, iż w kasie nie było środków nawet na pensje dla osób zatrudnionych w administracji³⁶.

Podobnie jak w innych miastach, również w Wieluniu dochodziło do konfliktów mieszczan z radnymi, którzy w niewłaściwy sposób dbali o interesy miasta. Rada Miejska wspólnie z mieszczanami występowała tylko wtedy, gdy chodziło o ochronę praw miejskich lub walkę ze starostą Stanisławem Męcińskim³⁷.

Sytuację panującą w mieście uzdrowić miała Komisja Dobrego Porządku. Komisja Boni Ordinis Ziemi Wieluńskiej i Powiatu Ostrzeszowskiego powołana została reskryptem królewskim z dnia 28 VII 1780 r.³⁸ Akt ten jednak nie był opieczetowany i prawdopodobnie dlatego sporządzono jego transumpt w dniu 23 VIII 1780 r.³⁹ i ta data została przyjęta w literaturze⁴⁰. W publikowanym źródle widnieje zaś data 27 VII 1780 r. Dnia 13 VIII 1781 r. Komisja działała w składzie: Fryderyk Jakub Psarski⁴¹ podkomorzy wieluński, Jan Gwalbert Karśnicki stolnik ostrzeszowski, Ignacy Skarbek Wysławski pisarz ziemi wieluńskiej⁴². Przewodniczącym Komisji był F.J. Psarski. Sporządzone tego dnia akty zostały 17 XI 1781 r. wniesione do Ksiąg miejskich przez Antoniego Gruszczyńskiego, starszego gmińskiego⁴³.

³³ A. Serwacińska, *Z dziejów Wielunia...*, s. 97.

³⁴ Tamże, s. 98–100.

³⁵ J. Goldberg, *dz. cyt.*, 78–81.

³⁶ Tamże, s. 81–82.

³⁷ Por. A. Serwacińska, *Z dziejów Wielunia...*, s. 104–105.

³⁸ Akt ten oblatowano w księgach grodzkich 30 XI 1780 r. Por. AGAD, Księgi grodzkie wieluńskie, oblaty, sygn. 35 B, k. 659–661.

³⁹ Dokument ten wniesiono do ksiąg miejskich i grodzkich 24 XI 1780 r. Por. AGAD, Księgi grodzkie wieluńskie, oblaty, sygn. 35 B, k. 629–631v; AGAD, Księgi miejskie wieluńskie, sygn. 43, s. 946–952.

⁴⁰ Por. J. Goldberg, *dz. cyt.*, s. 116; K. Badziak, *dz. cyt.*, s. 71; A. Serwacińska, *Działalność Komisji...*, s. 5.

⁴¹ W. Szczygielski, *Fryderyk Jakub Psarski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 252.

⁴² AGAD, Księgi miejskie wieluńskie, sygn. 48, s. 23.

⁴³ Tamże, s. 37.

Poza postanowieniami, które są przedmiotem edycji, podjęto tego samego dnia kilka innych decyzji, m.in.: dotyczących kontraktu zawartego z geometrą Łukaszem Syczewskim i zatrudnienia urzędników dla spisania inwentarza miasta oraz kwestii odnoszących się do rachunków miejskich. Dokonano przeglądu i spisano sumariusz praw i przywilejów miasta⁴⁴.

Po spisaniu inwentarza Komisja zawiesiła swe czynności do czasu dokonania przez geometrę pomiaru gruntów. Drugą przyczyną przerwania prac był spór ze starostą wieluńskim, o którego naturze się nie wspomina. Decyzję w jego sprawie oddano Departamentowi Policji Rady Nieustającej.

Wieluńska Komisja Boni Ordinis dotąd nie doczekała się odrębnego opracowania. Najwięcej uwagi poświęcił jej Jakub Goldberg, a w nowszych pracach poczynania Komisji ukazali: Wojciech Szczygielski, Kazimierz Badziak i Anna Serwacińska⁴⁵.

Właściwa ocena działalności wieluńskiej Komisji możliwa jest dopiero po skonfrontowaniu jej uchwał z działaniami podjętymi przez władze miejskie, analiza taka wykracza jednak poza ramy niniejszej pracy.

⁴⁴ Tamże, s. 38–68.

⁴⁵ J. Goldberg, *dz. cyt.*, passim, zwł. s. 116–117; W. Szczygielski, *dz. cyt.*, passim; K. Badziak, *dz. cyt.*, s. 71; A. Serwacińska, *Działalność Komisji...*, s. 5; *taż*, *Z dziejów Wielunia...*, passim.

1. Postanowienia Komisji Dobrego Porządku w sprawie porządków w mieście Wieluniu.

Wieluń 13 VIII 1781

Or.: AGAD, Księgi miejskie wieluńskie, sygn. 48, s. 26–30.

[s. 26] Działo się w mieście Wieluniu^a na Komisyi Dobrego Porządku na ratuszu tamże będącym dnia 13 miesiąca VIII roku pańskiego 1781.

Komisyja Dobrego Porządku gruntując się na mocy reskryptem J.K.M.P.N.M. dnia 27 miesiąca VII¹ w roku przeszłym 1780^b, udzielonej do porządków ekonomicznych w tymże mieście, przystępując takowe ustanawia.

Najwprzód^c [s] co do wagi. Ponieważ balka do szalek w ratuszu będąca jest fałszywą, więc one Komisyja uchyla i nakazuje magistratowi miasta Wielunia, aby całą nową szalę we wszystkim równą z grzbietem będącą w niedziel 2 od rezolucyi niniejszej z kasy miejskiej postanowił i sprawił. Co się zaś należy do kamieni i innych narzędziów do wagi tej należących, ponieważ 9 kamieni i armaty na wagę będące wszystkie fałszywemi były tak dalece, że gdzie na kamieniu było ft 12 wybitych, tam się 18, a gdzie 13 ft to 23^d itd. okazały. Przeto te kamienie za nikczemne poczytuje^e i one zaraz wyrzuca^f. Dla wagi zaś ciężkiej na funty i kamienie miary królewskiej ważąc a na 1 kam. ft 32, na ft zaś łutów² 32 rachując. Armaty żelazne pod ratuszem w postrzygalni będące pierwszą armatkę kam. 3 ft 15, drugą większą kam. 7 ft 29, trzecią armatkę kam. 3 ft 30, czwartą armatkę kam. 3 ft 23 mający ^gtudzież kamienną kam. 1 ft 32 łutów 4, kamień drugi ft 20, trzeci ft 7^g pilnie^h i bacznie przeważone za przyzwoite i do wagi należące mieć chceⁱ i postanawia^j, na którą to wagę aby^k przysiężni gmińscy do wagi należący, tudzież na funty królewskie ważyli i fałszu żadnego czynić nie śmieli, onym przykazuje^l w czasie^m niedopełnienia lub fałszu popełnienia 100 złp.³ na

^a W akcie 1. i 3. nazwa Wieluń pisana jest Wieloń.

^b Podkreślone.

^c Podkreślone.

^d W rękopisie napisane słownie: dwadzieścia i trzy.

^e W rękopisie napisano najpierw: poczytujemy.

^f W rękopisie napisano najpierw: wyrzucamy.

^{g-g} Nadpisane.

^h Słowo pilnie poprzedza przekreślony wyraz.

ⁱ W rękopisie napisano najpierw: chcemy.

^j W rękopisie napisano najpierw: postanawiamy.

^k Aby napisano dwukrotnie, drugie skreślono.

^l W rękopisie napisano najpierw: przykazujemy.

^m Po tym wyrazie przekreślono 2–3 litery.

instancją czyjąkolwiek [s] za słusznym w Komisji dowiedzeniem zapłacone mieć chceⁿ.

°Po wtóre° co do pilności od pożaru ogniowego.

Gdy lustrując porządki^p miejskie tylko dwa dragi z hakami w całym [s. 27] wynalazłszy mieście a przypadki nieustanne ostrożności przeciw temuż nieprzyjacielowi i uzbrojonymi mieć każdego chcą^q, przeto postanawia^r, aby miasto sikawkę wielką mosiężną lub spiżową z dochodu publicznego miasta, tudzież stągwi 4 okutych obręczami żelaznymi na włókach ukutych z hakami^s do założenia koni przy studni na rynku wodą nalane zawsze stojeć mające, tudzież haków ogniowych 6, siekier wielkich 6, drabin wielkich składanych po 10 łokci^t trzymających, drugich mniejszych 3, sikawek ręcznych robotą tokarską najmniej pół garca^u wody w siebie bierących, wiader skórzanych 6. To wszystko pod ratuszem stojeć mające w niedziel 24^t od niniejszej ustawy sprawiło i sporządziło, a to pod karą 200 złp. na instancją instygatora Komisji w czasie sprzeciwienia się wskazać mianą.

Każdy zaś gospodarz mieć będzie powinien sikawek małych tokarską robotą 2, jedną składaną, drugą prostą, siekierę 1, hak 1, wiader skórzanych 2 i statek⁶ przed domem napelniony wodą. Każdy prócz tego cech mieć będzie powinien sikawek ręcznych 2, siekier 2, drabin 2, wiader 2^u, a to w czasie wzwyż wyrażonym, pod karą 30 złp. na każdego gospodarza i cechy na instancją instygatora Komisji wskazać miane. Nadto urządza aby cechy^v.

Pierwszy^w do ciągnięcia wody, rolnicy do wożenia, do którego wożenia wody i zakładania do sikawek klasztor⁷ wszystkie przykładać się i koni z postronkami dodawać powinny będą, trzeci cech do drabin, czwarty do wiader, piąty do siekier, szósty na dach, siódmy do sikawek, ósmy najmocniejszy kupiecki do wielkiej sikawki, ostatni zaś najslabszy do pilnowania i straży były gotowe. A ponieważ każda rzecz najwięcej idzie za nadgrodą [s] i karą, przeto który najpierwszy gwałt uczyni, że gore, który się do broni porwie, temu nadgrody z kasy miejskiej czerw. zł 1⁸, który parobek lub gospodarz najpierwej zaprzęże do stągwi i przywiezie na plac gorzejący wody, temu butów parę nowych, kto

ⁿ W rękopisie napisano najpierw: chcemy.

^{o-o} Podkreślone.

^p Po tym wyrazie przekreślono 4 litery.

^q Chcą zostało nadpisane nad przekreślonym wyrazem: nakazują.

^r W rękopisie napisano najpierw: postanawiamy.

^s W rękopisie: z Schakami.

^t Liczbę 24 nadpisano słownie nad przekreślonym wyrazem.

^u W rękopisie: dwoje.

^v Wolne miejsce w tym wierszu oraz kilka wyrazów w wierszu następnym zostały przekreślone.

^w Po tym wyrazie przekreślono słowo cech.

najpierwej zaprzędzie do wielkiej sikawki, temu czerw. zł 1, u kogo by zaś z nie-dbalstwa pokazał się ogień, ten przez magistrat karany będzie, wreszcie co do nadgrody, który najpierwej z bronią stanie, takowy pierwszy, aby miał zapłaty zł 6 urzadzax. Gdy zaś [s. 28] w bronieniu narzędzia spalone lub zrujnowane będą, takowe w niedziel 2 albo wyporządzone albo na nowo sprawione być mają.

Co do dalszych porządków. Jako dawniejszemi ordynacjami sporządzonemi warowano jest, aby w mieście żadnych inwentarzów, mianowicie świni, krów, bydła, koni dla zarazy nie trzymano, tak przykazujey miastu Wieluniowi, aby chlewy, obory, tudzież inwentarze wyżej wyrażone z miasta wynieśli na przedmieścia, a to w roku jednym od ustawy niniejszej. Tudzież gorzelnie i browary a to pod karą 100 złp. w czasie niedopełnienia ściągnąć mianą. Do śmieci zaś wywożenia miastu z kasy publicznej karę⁹ 1 i konia 1 sporządzić i utrzymywać nakazujez.

Latarnie 4 na słupach w rynku też miasto z kasy postawić i więzienia opatrzyć ma, a trafili się który więzień, tego za nadgrodą strzec i pilnować powinni będą.

Pijacy aby się w mieście dłużej nie bawili jak do godziny dziewiętej, inaczej przez miejską wartę łapani i do więzienia wsadzeni być mają, których tymże pijactwem bawiących się magistrat utrzymować i karać ma. Łożnych [s] zbiegów bez attestacyi¹⁰ przybywających, tudzież dziadów bez tabliczek parochialnych tułających się, miasto zabierać i do chędożenia bruków lub onych naprawiania powinni będą.

Rzemieślnicy jednym tylko rzemiosłem bawić się, a od rzemiosła do rzemiosła pod wygnaniem lub ukaraniem onych przechodzić nie będą mogli. Co się zaś tycze wciśnionego do cechów bez prawa wkupowania się do tychże cechów, to na zawsze uchyla^{aa} i surowo przykazuje^{ab}, aby dla pomnożenia rękodziel cechy wszelkie bez opłaty wyzwolały i rzemieślników przyjmowały, a to pod karą 100 złp. za doniesieniem ukrzywdzonego na cechu wskazać mianą. Szczególnie tylko sztuk majstrostwo na ratuszu złoż[o]ne być ma.

Taksa chleba

Bułka chleba pszennego dobrze wypieczonego i z pięknej mąki za gr 1 miedz. polski łutów 11, za takichże gr 2 miedz. łutów 22, a za 3 gr funt 1. Chleba zaś rżanego¹¹ dobrze upieczonego i z pięknej mąki funt 1 gr 2, a funtów 3 gr 6 ważyć ma. A cech piekarski z środka^{ac} siebie kolejno postępując każdy przez niedziel

^x W rękopisie napisano najpierw: urządzamy.

^y W rękopisie napisano najpierw: przykazujemy.

^z W rękopisie napisano najpierw: nakazujemy.

^{aa} W rękopisie napisano najpierw: uchylamy.

^{ab} W rękopisie napisano najpierw: przykazujemy.

^{ac} W rękopisie: z szrodka.

2 chleb tak pszenney jako [s. 29] i rżany wypiekać ma i tak kolejno postępując. Gdyby zaś fałsz w wadze lub pieczywie chleba pokazał się albo któremu przez cz[as]^{ad} pieczywa pozwolony chleba brakować miało i na rynku dla wygody publicznej niedostawało, takowy oskarżony i doniesiony zapłaci dowodzącemu złp. 20.

Taksa mięsa

Waga. Funt. Łutów 32. Kamień w postrzygalni odważony funtowi.

1 ft mięsa krowiego niespasnego podlejszego gr miedz. 3.

1 ft mięsa z krowy opasnej lub wołu młodocianego tłustego gr miedz. 4.

1 ft mięsa wołowego najpiękniejszego z wołu opasnego gr miedz. 5.

1 ft mięsa wieprzowego gr miedz. 6.

1 ft słoniny gr miedz.^{ae} 15.

1 ft mięsa szkopowego lub kozłowego chudszy gr miedz. 3, tłusty gr 4.

1 ft cielęciny podlejszej gr miedz. 4, najpiękniejszy gr 5.

Które to mięso zawsze na wagę pod karą 20 złp. za instancją skarżącego i dowodzącego sprzeciwienia sprzedawane być ma, a gdyby mięsa brakować miało karani będą rzeźnicy.

Co do handlów

Ponieważ prawami Rzeczypospolitej konwencji względem handlów z miastami miastom są^{af} ostrzeżone, więc my komisarze komunikacją miast pogranicznych i z traktami z miastem Wieluniem związanych miarkując konwencję względem handlów miastu Wieluniowi z miastami Krakowem o sól, wino, skóry, z Kaliszem i Poznaniem o śledzie morzszczyzny¹² [s], liście francuskie tudzież o sukna z miastami wielkopolskimi^{ag} czynić w niedziel 24 nakazuje^{ah}, o których konwencyjach, gdy^{ai} sprawę uczynią, Komisya^{aj} one Przeświętmemu Departamentowi Policyi komunikować i o utwierdzenie stawić się oświadcza^{ak} [s].

[s. 30] Jarmarki

Ponieważ miasto Wieluń przywilejów 7 na jarmarki pokłada, tj. pierwszy na św. Agnieszkę [21 I], drugi na Niedzielę Białą, trzeci na Niedzielę Przewodnią¹³, czwarty na Zielone Świątki¹⁴, piąty na Nawiedzenia Matki Boskiej [2 VII], szósty na św. Michał [29 IX], siódmy na św. Barbarę [4 XII], a pokładając z przyczyn sprawiedliwych przełożenia niektórych jarmarków jako to przypadającego na

^{ad} Lekcja wątpliwa, zszycie kart utrudnia odczytanie tekstu.

^{ae} Po tym słowie przekreślono: sześć groszy.

^{af} W rękopisie napisano najpierw: jest.

^{ag} W rękopisie: Wielko Polskimi.

^{ah} W rękopisie napisano najpierw: nakazujemy.

^{ai} Po tym słowie przekreślono: nam.

^{aj} Nadpisane nad przekreślonym słowem: my.

^{ak} W rękopisie napisano najpierw: oświadczamy.

św. Agnieszkę przełożenia na święto św. Walentego [14 II], drugiego po Nawiedzeniu Matki Boskiej na nazajutrze Wniebowzięcia Matki Boskiej¹⁵ [16 VIII], trzeciego po św. Michale na dzień św. Szymona Judy Tadeusza [28 X], tudzież dwóch jarmarków głównych przez niedziel 2 trwać mogących a przed jarmarkami śląskimi^{al} na niedziel 2 ogłosić i udeterminować mianych, położenie swoje z granicami śląskimi skazując, żąda. Przeto my komisarze słuszne przyjmując wnioski a mocą sobie nadaną poznania i uchylenia przywilejów postępując jarmarki podług żądań przez miasto uczynionych, to jest pierwszy na święto św. Agnieszki przekładamy na św. Walenty, drugi po Nawiedzeniu Matki Boskiej na dzień nazajutrze [s] po Wniebowzięciu Matki Boskiej, który iż^{am} prawie na niedziel 2 przed śląskim brzeskim¹⁶ jarmarkiem przypada, więc na ten dzień jarmark wielki przez niedziel 2 trwać w mieście tymże Wieluniu mający z wolnościami jakie oryginalnymi przywilejami na 1 dzień sprawione do dni 14 rozciągając, dalej trzeci jarmark po św. Michale na święto św. Szymona Judy przekłada^{an}. Które ułożenie wzwyż wyrażone, jeżeli urodzonemu staroście miejscowemu^{ao} zdawać się będzie onemuż do publikacyi i ogłoszenia zdaje^{ap}, a jeżeli przeciwnie skutek onego do rezolucyi sądów zadwornych J.K.M. zawiesza^{aq}.

Fryderyk Jakub dwóch imion z Psar Psarski podkomorzy ziemi wielu[ńskiej] pre[z]ydujący mp.

2. Postanowienia Komisji Dobrego Porządku w sprawie dochodów miasta Wielunia.

Or.: AGAD, Księgi miejskie wieluńskie, sygn. 48, s. 32–35.

Wieluń 13 VIII 1781

[s. 32] *Działo się w mieście Wieluniu na Komisyi Dobrego Porządku na ratuszu tamże będącym dnia 13 miesiąca VIII roku pańskiego 1781.*

Komisya Dobrego Porządku po usnadnionej przez miasto Wieluń dowodów wszelkich całość majątku i dochodów okazujących kompostacyi po rewizyonych i pilnym rostrząśnieniu do wynalezienia dochodów miejskich przystępując, niniejsze z przywilejów, praw i dekretów, tudzież kontraktów wynajduje.

^{al} W rękopisie używano formy: szląskimi.

^{am} Lekcja wątpliwa.

^{an} W rękopisie napisano najpierw: przekładamy.

^{ao} Litery mu zostały nadpisane.

^{ap} W rękopisie napisano najpierw: zdajemy.

^{aq} W rękopisie napisano najpierw: zawieszamy.

Primo^{ar}. Brukowe podług przywileju w Piotrkowie w roku 1504¹⁷ i drugiego 1590 w Warszawie, tudzież na mostowe^{as} i cło od soli, wina, miodu składów, wołów, koni, szkopów, wieprzów w czasie terażniejszym wcale zaniedbane i nieopłacane zwraca, wyznaczając, aby każdy kupiec z ciężarem lub towarem na sprzedaż w miasto wwieżdżający lub przejeżdżający płacił od konia po gr 3, z zbożem na targ i jarmark, tudzież z drzewem przyjeżdżający^{at} po gr 1 płacili i po 1 kamieniu na bruki przywozili, a który kamienia nie przywiezie, ten gr miedz. 1 zapłacić ma, od składów zaś soli, wina, miodu, od każdej beczki podług przywilejów zł 1, od wołów, koni, szkopów, wieprzów [s. 33] na jarmark lub targ pędzonych gr 1 miedz. każdy kupiec handlem bawiący się podług przywilejów na św. Marcin do kasy publicznej miejskiej złp. 12 wnieść ma, nadto ponieważ jatki przez miasto na dochód publiczny są zakupione, więc względem dochodów magistrat pewną ugodę z stawającymi w tych jatkach uczynić i też ugodę w Komisji naszej złożyć^{au} wraz z determinowanym w ilości cła^{au} obowiązuje się.

2do. Z przywilejów i dekretów dowiedziono jest, iż cegielnia na użytek publiczny miasta Wielunia z publicznej kasy wystawiona być powinna, a z niej dochód do kasy należeć, przeto miastu Wieluniowi też cegielnią z dochodu publicznego wystawić, a po wystawieniu na licytacją per plus offerentiam podać urzęda^{av}.

3tio. Wójtostwo wieluńskie z rolami^{aw} przez wcielenie¹⁸ onegoż konstytucyjne źródłem jest dochodów tegoż miasta, które na reparacyją murów wypływać powinny, a ponieważ z tegoż wójtostwa pewny dochód nie jest okazany, więc tenże dochód dla pewniejszej ilości magistratowi wieluńskiemu wyprowadzić wielość onegoż umiarkować i od czego toż wójtostwo dzierżawą puszczone być nie może udeterminować, a po determinacyi^{ax} podług dowodów^{ax} kontraktem od niedziel 24^{ay} daty dzisiejszej przez Przeświętny^{az} Departament Policji utwierdzić mianym wypuścić zleca^{ba}, a to pod karą arbitralną przez nas włożyć mianą w czasie niedopełnienia [s. 34] zleca^{bb}.

^{ar} Primo, podobnie jak 2ndo (secundo) itd. napisane są na lewym marginesie.

^{as} Po tym słowie skreślono: od soli.

^{at} Następuje skreślone słowo.

^{au-au} Nadpisane, ostatnie dwa wyrazy napisane zostały na marginesie. Cła – lekcja niepewna.

^{av} W rękopisie napisano najpierw: urządzamy.

^{aw} Następuje przekreślony wyraz.

^{ax-ax} Nadpisane nad przekreślonym wyrazem.

^{ay} Nadpisane nad przekreślonym wyrazem.

^{az} W rękopisie: Przewiętny.

^{ba} W rękopisie napisano najpierw: zlecamy.

^{bb} W rękopisie napisano najpierw: zlecamy.

4to. Gdy prawem Rzeczypospolitej końcem powstania miast place puste przez lat 10 leżące konfiskacyi miejskiej podlegają, a wizyta przez Komisya^{bc} od porządku swymi sprawiona wiele takowych pustych placów pokazała, więc miastu nakazujemy, aby pretensorów wszystkich takowych placów pustych^{bd} zapozwało^{be} w czasie 2^{bf} niedzielnym, a Komisya^{bg} one podług prawa rezerwować i urządzić będzie^{bh}, wreszcie^{bi} Komisya spisanie inwentarza i delineacyją map w dziele swym udeterminowawszy jurysdykcyją swą komisarką do sądenia otwiera, i wszelkich pretensorów dóbr miejskich sposobem w ordynacyi sporządzonym zapozwanych mieć chce, a zapozwani stawić się i odpowiedzieć powinni będą.

5to. Ponieważ urządzeniem naszym sprawienie i sporządzenie wagi na ratuszu z publicznej kasy miasta jest udeterminowane, a miasto z zwyczaju czyli praw dotąd nam niezłożonych przy dwóch^{bj} groszach przeciw trzeciemu^{bk}, urodzonemu staroście miejscowemu należnym było zachowanie, więc od każdego kamienia wagi po gr 3 miedz. od każdego płacić determinując i urodzonego starostę miejscowego przy trzecim gr^{bl} aż do dalszego rosparcia zachowując, a temuż urodzonemu staroście żadnego przesądu nie czyniąc. Ilość na rok z tej wagi pochodzącą [s. 35] szlachetnemu magistratowi wynaleźć i sposobem jako wyżej opisanym za kontraktem wypuścić^{bm} przez licytacyją a kontrakt ten w niedziel 12 od dzieła niniejszego przed sobą^{bn} złożyć sądzi^{bo}.

6to. Propinacyja za kontraktem przez licytacyją odprawioną czyni sumę 3000 złp.

Fryderyk Jakub dwóch imion z Psar Psarski podkomorzy ziemi wieluńskiej pre[zy]dujący.

^{bc} *Nadpisane nad przekreślonym wyrazem.*

^{bd} *Następuje skreślone słowo.*

^{be} *Następuje skreślone słowo.*

^{bf} *W rękopisie: dwóch.*

^{bg} *Nadpisane nad przekreślonym wyrazem: my.*

^{bh} *W rękopisie napisano najpierw: będziemy.*

^{bi} *W rękopisie: wreszcie.*

^{bj} *Nadpisane nad przekreślonym wyrazem.*

^{bk} *Nadpisane nad przekreślonym wyrazem.*

^{bl} *Następuje skreślone słowo.*

^{bm} *Następuje skreślone słowo.*

^{bn} *Nadpisane nad przekreślonym wyrazem: nami.*

^{bo} *W rękopisie napisano najpierw: sądzim. Następnie przekreślono: Fryderyk Jakub dwóch imion z Psar Psarski podkomorzy ziemi wielu[ńskiej] pre[z]ydujący mp.*

3. Postanowienia Komisji Dobrego Porządku dotyczące prowizorów szpitalnych.

Or.: AGAD, Księgi miejskie wieluńskie, sygn. 48, s. 36.

Wieluń 13 VIII 1781

[s. 36] Działo się w mieście Wieluniu na Komisji Dobrego Porządku na ratuszu wieluńskim dnia 13 miesiąca VIII roku pańskiego 1781.

Komisja Dobrego Porządku dopełniając tego, co jej przez prawo i konstytucją w roku przeszłym 1780 około rozrządzenia szpitalów w miastach, miasteczkach i wsiach królewskich¹⁹ jest powierzone, miastu Wieluniowi o prowizorach szpitalnych tegoż miasta nauczyć nakazuje natychmiast, a ponieważ postanowieni od miasta prowizorowie jako to szlachetny Paweł Olszakowski²⁰ i Antoni Iglicki²¹ stawając i przytomność swą zapisując na miejsce nauczania^{bp} o prowizorach szpitalnych w zadosyćuczynienia poprawią się, przeto w dopełnieniu wyroków stawiającym prowizorom, nade wszystko złożenie wszelkich dowodów majątek szpitalny okazujących w niedziel 6 od dzieła niniejszego nakazuje, wszelkie zaś osoby do majątku szpitalnego jakimkolwiek sposobem wpływające zapozwać^{bq}, a przypozywany pod upadkiem w sprawie stawić się i rozsądek znosić mieć chce i stanowi.

Fryderyk Jakub dwóch imion z Psar Psarski podkomorzy ziemi wielu[ńskiej] prezydujący mp.

¹ Na temat daty powołania Komisji zob. szerzej we Wstępie.

² 1 kamień (13 kg 13 g) – dzielił się na 32 funty; 1 funt (406,679 g) – dzielił się na 32 luty; 1 lut (12, 708 g).

³ Złoty polski dzielił się na 30 groszy miedzianych.

⁴ 1 łokieć (59,55 cm) – miara długości.

⁵ 1 garniec (3,77 l) – jednostka objętości.

⁶ Statek – naczynie.

⁷ W 1781 r. w Wieluniu znajdowały się klasztory: augustianów, bernardynek, paulinów, pijarów i reformatów.

⁸ Czerwony złoty (dukat) – 16 $\frac{3}{4}$ złp.

⁹ Kara – wóz na 2 kołach ze skrzynią do wywożenia śmieci, śniegu itp.

¹⁰ Attestat – zaświadczenie, świadectwo.

^{bp} W rękopisie: nauczynia.

^{bq} Następuje skreślone słowo.

¹¹ *Rżany – żytni.*

¹² *Morszczyzny – płody morskie.*

¹³ *Niedziela Biała, zwana także Przewodnią, to pierwsza niedziela po Wielkanocy, wypadła więc między 29 III a 2 V. Spisując przywileje miasta dotyczące jarmarków nie zwrócono uwagi, iż dwa jarmarki miały odbywać się tego samego dnia, co było rzeczą niemożliwą. Prawdopodobnie kancelaria królewska w przeszłości wydała przywilej na pierwszą niedzielę po Wielkanocy używając jednego określenia, a następnie potwierdzając ten przywilej użyto innej nazwy.*

¹⁴ *Zielone Świątki – 7. niedziela po Wielkanocy, wypadła mogły między 10 V a 13 VI.*

¹⁵ *Wniebowzięcie Matki Boskiej – 15 sierpnia.*

¹⁶ *Jeden z czterech jarmarków bydłem w Brzegu odbywał się w dzień św. Jakuba, czyli 25 lipca. Por. Brzeg. Dzieje – gospodarka – kultura, red. W. Dziewulski, Opole 1975, s. 166.*

¹⁷ *Przywilej z 1504 r. pozwolił pobierać Wieluniowi po 4 denary od wozu na utrzymanie dróg w błotnistych miejscach przy ul. Niedzielskiej, Dąbrowskiej i w kierunku Rudy. Por. Słownik historyczno-geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu, oprac. R. Rosin, Warszawa 1963, s. 171.*

¹⁸ *Wcielenie wójtostwa do miasta nastąpiło w 1557 r. na mocy przywileju Zygmunta Augusta. Por. Słownik historyczno-geograficzny..., s. 170; T. Grabarczyk, T. Nowak, Wójtowie i wójtostwo wieluńskie (XIII–XVI w.), „Rocznik Wieluński” 2006, t. 6, s. 32.*

¹⁹ *Por. Volumina Legum, t. VIII, Petersburg 1860, s. 589.*

²⁰ *Paweł Olszakowski – kupiec wieluński; prawo miejskie przyjął 12 VII 1774 r. (pochodził z Wieruszowa). Ożeniony z Marianną z Kłonickich, wdową po Michale Sibilskim i Aleksym Rogawskim. Prezydent miasta Wielunia w 1779 r.; radny w l. 1778, 1783, 1788–1791. Wójt wieluński w 1777 r. Pisarz miejski w l. 1784, 1787–1791; pisarz aktów wójtowskich i ławniczych w 1786 r. Poborca podatków w 1783 r.*

²¹ *Antoni Iglicki – kupiec wieluński; prawo miejskie przyjął 9 VII 1764 r. (pochodził z Gniezna). Ożeniony z Domicelą Rosówną, a następnie z Magdaleną Markowską. Radny w 1773 r. Wójt wieluński w l. 1772, 1776. Ławnik w l. 1765, 1766, 1768, 1772, 1784–1786. Cechmistrz kupiecki w l. 1769–1771.*